

Az Írástudó halála

Az ész kritikáihoz, amelyeket a filozófiától kaptunk, képzeletünk hozzáteheti A nyelv kritikáját, és ez az irodalom.

ROLAND BARTHES

Merész felfedező volt, és higgadt, rendszerező elme. A nyelv új utakat fűrésző tudósa és egy új tudományt a szépirodalom nyelvén megszólaltató művész. Hogy „Az író nem határozható meg szerep- vagy értékfogalmakkal, hanem csakis egy bizonyos *beszédtudat* által” — előtte is sejthető volt. De Ő fogalmazta meg. Barthes-ig senkinek sem jutott eszébe „a forma felelősségéről” beszélni. És Neki adatott meg, hogy idejekorán észrevegye: „elérkeztünk a *Kommentár válságához*, s ez a válság nem kevésbé jelentős annál, amely ugyanezt a kérdést felvetve átvezetett a középkorból a reneszánszba.” Tőle származik az a felismerés, hogy a klasszikus polgári társadalom hosszú ideig csupán eszközt és dísz látott a nyelvben, amely számunkra már „jel és igazság”, tehát minden, ami a nyelvhez kapcsolódik — humán tudományok, filozófia, irodalom —, felülvizsgálatra szorul.

A felülvizsgálat folyamatban van. Keserves leckéket tartogat még számunkra és felszabadító revelációkat. A felülvizsgálók, a felszabadítók között, akikre mindig szükségünk lesz, ott találjuk Roland Barthes-ot, aki az ember felszabadításából nem a leglátványosabb részt vállalta magára, de a leghasznosabbak egyikét, amikor példát mutatott az írott és íratlan mű felszabadítására minden fajta konvenciók nyúga alól. A nyelv rendjében és szabadságában forradalmi energiákat ismert fel, és egészen pontos elképzelése volt arról, amit a nyelv lehetséges fasizmusának nevezett, amikor a Collège de France-on tartott előadásai egyikében leszögezte, hogy a fasizmus nem a beszélni kényszerítés, hanem a megakadályozott beszéd gyakorlata.

Még nem volt az irodalomszemiotológia professzora, hanem „csak” az „új kritika” szenvedélyesen támadott és óvatosan ünnevelt előcsatára, amikor a *Sur Racine*-ra felhördült konzervatív irodalomtudománynak szánt könyvnyi válaszában megállapította: „Maga a mű meghatározása változik: történelmi tényből antropológiai tényé alakul, minthogy egyetlen történelem sem merítheti ki. A jelentések változatossága tehát nem az emberi erkölcsök relativista szemléletéből fakad; amit jelez, az nem a társadalom hajlama a tévedésre, hanem a mű hajlandósága a nyitottságra; a mű egyidejűleg több jelentést tartalmaz a maga struktúrájából, nem pedig azoknak a fogyatékoságából eredően, akik olvassák. Éppen ettől szimbolikus: a szimbólum nem kép, hanem a jelentések pluralitása.”

A *Mithologies*-ban Barthes az AUTÓT — minden autót, tehát azt a mosodai teherkocsit is, amely a rue des Ecoles 44-es számú háza előtt elgázolta — a gótikus katedrálishoz hasonlítja. Egy korszak reprezentatív termékét látja mindkettőben, kollektív és névtelen műalkotást, amelyet az egész nép mint látványt és mint mágiussá vált használati tárgyat sajátít ki: fogyaszt. Most, hogy a tragikus véletlen folytán ez a mitikus tárgy félelmetes statisztika elnémult adatává tette ironikus kutatóját, úgy tűnik, az analógia kiegészítésre szorul. A székesegyházak nem tartoztak a középkorra jellemző halálnemek kiváltói közé. Miért érezzük mégis úgy, hogy ez a végzetes baleset az ember és a gép(kocsi) huszadik századi viszonylatának éppen azt a baljós színezetű mitikus dimenzióját teljesíti ki, amelynek Barthes 1957-ben parodisztikus változatával játszadozott?

Egy évtizeddel később Baront idézi, aki szerint a pápuák nyelve nagyon szegényes. És egyre tovább szegényedik, mert valahányszor meghal valaki a törzs tagjai közül, a gyász jeléül kiiktatnak néhány szót a használatból. Ha pápuák volnánk, ugyan milyen szavakról kellene lemondanunk, hogy kifejezzük és állandó megfosztottságként megszenvedjük a veszteséget, amely a Barthes halálával ért? Nem vagyunk pápuák. Barthes-ra szavak emlékeztetnek, a *beszédtudat*, a nyelv fényei, azok a jelek, amelyek segítségével időközön és halálokon túl emberek üzennek egymásnak. Egy mű — írja valahol — nem azért örök, mert rákényszeríti az emberekre a maga egyetlen jelentését, hanem mert különböző jelentéseket sugall az egyszeri embernek, aki mindig ugyanazt a szimbolikus nyelvet beszéli az idők sokaságán át. „A mű javasol — mondja Barthes — az ember dönt.”

Ne felejtjük el: az ember dönt.